

Oponentský posudek na habilitační práci

Mgr. Miroslava Poppera, CSc.
Sociálne normy a morálne úsudky.
Bratislava 2017

Již v úvodu habilitant prokazuje, že se velmi dobře orientuje v současných psychologických výzkumech a přístupech pojednávajících o morálních normách a úsudcích, když je jednak uvádí do širšího kulturně společenského kontextu, jednak naznačuje obecnější výzkumné trendy, které dovolují odhadnout konkrétnější důvody pro výzkumy takového druhu. Akcentuje především evoluční přístup a význam emoční komponenty při řešení morálních dilemat či v samotném procesu morálního rozhodování nebo hodnocení morálních činů.

Práce představuje soubor šesti již publikovaných článků v odborných časopisech (Human Affairs, Filozofia, Filozofie dnes, Sociológia) a dvou kapitol uveřejněných v monografiích „Ekológia ľudských kognícií“ a „Dynamika a prekračovanie noriem v spoločnosti“. Jde tudíž o publikace, které již prošly recenzním řízením a tak prokázaly svoji kvalitu. V úvodu spisu autor stručně shrnuje přínos každé ze studií a přestože jsou v habilitační práci řazeny chronologicky (v rozpětí od roku 2007 do roku 2015), je zřejmé, že habilitant postupně prozkoumává různé aspekty sociálních norem a morální deliberace. Z tohoto úhlu pohledu jde o konsistentní, logicky provázaný text, v němž se autor zabývá výsostně aktuálním problémem v relevantních kontextech.

V prvním příspěvku *Normativity: Approaches, polemics, problems* autor problematizuje normativitu, která se může zdánlivě jevit ke zkoumání ve společenských vědách jako jednoduché téma. Připomíná diverzifikující názory filozofické, antropologické či sociologické a ukazuje, do jakých úskalí se může badatel, i teoretický, dostat. Dle mého soudu je životnost analýzy posílena i autorovým „realismem“, když připouští, že se nevyklučují protichůdná řešení, která naopak posilují validitu poznávání nesnadného problému. Dovojuje, že norma je dynamický útvar, který jako faktum má specifické vlastnosti, k nimž musí badatel přihlédnout. Pro sociálního vědce se norma stává faktem, neboť reálně ovlivňuje chování člověka. *Otázkou však zůstává, jaké důsledky pro koncipování výzkumu má tenze mezi deskriptivním a preskriptivním přístupem k normám? S čím se musí výzkumník vyrovnat?*

V druhém příspěvku *Niektoré evolučné pohľady na sociálne a morálne normy* předkládá autor taxonomii norem, která není rigidním schématem, ale pokusem o důslednější vymezení například sociálních konvencí, sociálních a morálních norem, ale také různých „mechanismů“, jimiž se normy utvářejí a udržují či proměňují. Neopomíná také ontogenetický vývoj, který přináší tolik kontextů, že již sám o sobě je zdrojem přesvědčivých argumentů proti universalitě morálních norem. Evoluční perspektiva, která prostupuje všemi příspěvky habilitanta, otevírá důležité téma nejenom podílu myšlení a souvisejících exekutivních procesů na utváření norem v ontogenezi a jejich implementaci v životě jedince, ale i emocí, které mohou být oním pověstným jazýčkem na vahách rozhodování v morálním dilematu. V této souvislosti autor bere v úvahu teorii mysli a výsledky výzkumů neurokognitivních věd, z nichž vyplývá mimo jiné, že morální jednání souvisí s aktivitou emoční oblasti v mozku.

Tyto poznatky odpovídají mediačnímu modelu morálního jednání, v němž emoce aktivizuje morální přesvědčení, které vyústí v morální jednání. *Zde se nabízí otázka, za jakých podmínek se emoce propojí s morálním přesvědčením. Jak silná musí být, či jakou podobu musí mít, aby došlo ke „spuštění“ morálního jednání“.*

V kapitolách *Moral judgements, moral virtues and moral norms*, respektive *Morálne úsudky, cnosti a normy*, dále propracovává téma významu emocí v situacích morálního usuzování a rozhodování a do výkladu zapojuje koncept intuice, který jako reálný produkt mysli dlouho nebyl dostatečně zkoumán v kontextu morálně relevantních situací. Jednak z velké části odpovídá na otázky, které jsem artikuloval v předchozím odstavci, jednak lze obě stati považovat za návrh evolučně plausibilního modelu fungování komplexu morálních úsudků, ctností, intuicí a emocí. Model pak může sloužit jako východisko k dílčím výzkumům, zejména pak intuice generující komplexní morální úsudek, posilující zvnitřňování norem a osvětlující ochranou roli emocí. Jde o komplexní a náležitě zdůvodněnou koncepci, která dle mého soudu tvoří jádro habilitačního spisu také svou originalitou a přesahy do široce založené „morální“ praxe. Přestože ji autor zatím nepodpořil vlastním výzkumem, její empirický potenciál je značný. Navíc kritické zacházení se zdroji vedoucí k formulaci původního nástinu teorie je excelentní. *Autor by mohl v disputaci amplifikovat svůj model na situaci střetu odlišných kultur či náboženství, ať již v historické perspektivě, či aktuálně v postmoderním světě „...takmer bezpodmienečného akceptovania ľubovoľných spôsobov života...“ (viz kapitola *Morálne úsudky, cnosti a normy*).*

Stat' *Polarizované diskurzy týkajúce sa aktuálnych spoločenských tém* je pokusem ukázat, jak se různé „etiky“ podílejí na řešení dilematicky pojatých situacích (polarizovaných diskurzů). Výzkum byl proveden na reprezentativním souboru slovenských participantů. V interpretaci výsledků autor využil své znalosti „strategie morální intuice“, aby ukázal její životaschopnost i v takto extenzivně pojatém výzkumu. Situační strategie volby „etiky“ tak dle mého názoru posiluje význam morální intuice v situacích, pro které neexistuje v dané kultuře zřetelná morální norma jejich řešení. V interpretační amplifikaci dále autor ukazuje, jak potlačování či marginalizování deliberativních přístupů při řešení morálně nejednoznačných otázek týkajících se širší komunity může vyústit v nebezpečný „kvalitativní populismus“ s fašizujícími prvky v existujících demokraciích. Po sedmi letech od publikování stati se může zdát (a někteří politologové či komentátoři a analytici současného dění na to upozorňují), že taková situace ve slovenské i české společnosti již nastala. *Jak se na společenské mikroúrovni může aktivizovat strategie morální intuice tak, aby vedla k účinné morální deliberaci a v důsledku k obnově demokratické „morální homeostáze“?*

V následujících dvou kapitolách *Social trust, norms and morality a Vymedzenie noriem, prvopočátky morálky a vzájomná dôvera* dále prohlubuje analýzu relevantních témat, kterými jsou sociální důvěra, vzájemná důvěra a evoluční zdroje morálky. Jasně mimo jiné dokládá, jak křehkou konstrukcí je morální kapitál, který je sycen důvěrou a jakou roli v něm mají normy. Vzájemnou důvěru chápe autor jako základ altruismu a kooperace - bez těchto komponent a jejich funkční provázanosti si nelze představit morálně fungující kulturu. Častost sociálních interakcí rozvíjí reciprocitu ve vztazích, což má za následek kumulaci morálního kapitálu. *Pozoruhodná je v této souvislosti zmínka o roli „klebetenia“, kterou autor ve shodě*

Robertem Putnamem označuje za nástroj kultivace morální reputace. V diskuzi by habilitant mohl toto pozorování rozvinout. Na úrovni komunity a společnosti pak je důležité udržet morální a právní normy v rovnováze, jakékoli její narušení, především pak v posílení nadřazenosti právních norem může zasáhnout v tradici fungující systém morálních hodnot a přesvědčení přímo v jeho základech. Vysvětluje tím i růst sociálně patologických jevů v kultuře jako takové, což považuji za podloženou hypotézu, která si zasluhuje empirický důkaz v širším společenském záběru.

V poslední kapitole *Pozitivne aspekty prekračovania noriem* autor dokládá, že za jistých okolností může být subverze norem prospěšná nejen pro jedince, ale i pro sociální skupinu může znamenat pozitivní morální změnu navzdory všeobecně akceptovaným sociálním normám. Rozlišuje jemné nuance takových deviací v různých rovinách a ilustruje je příklady. Autorovi se podařilo přesvědčivě popsat dynamiku vzniku a průběhu překračování norem na individuální i společensko-kulturní rovině a tak dovést objasňování mnohvrstevnatého, systému fungování morálních norem, bez něhož by nemohlo existovat lidské společenství v takové podobě, v jaké ji žijeme. *Nejsou tak subverze norem nejvhodnějším modelem pro porozumění složitého tkaniva morálky, norem, ctností, atd. v kultuře?* Současně je z analýzy evidentní, že morální normy jsou tvořeny v historických souřadnicích, ať již fylogenetických (či evolučních), nebo ontogenetických. Morální norma se tak opakovaně jeví jako proměnlivé „sociální faktum“ – *jaké metodologické důsledky pro výzkum v sociálních vědách z toho vyplývají?*

Témata, která se v jednotlivých kapitolách/příspěvcích opakují či překrývají, neznamenají významovou redundanci, i když by se to na první pohled tak mohlo jevit. Spatřuji v tom prvek hermeneutického principu, který ač vznikl neintencionálně, posílil interpretační přesvědčivost či důraznost analýzy problému. Habilitační práce pana mgr. Miroslava Poppera, PhD. je ukázkou brilantního, nezjednodušujícího teoreticko-metodologického prozkoumávání zásadního útvaru v životě jedince, společnosti a kultury. Autor na každém kroku prokazuje mimořádnou hloubku i šíři vědomostí z různých vědních disciplín, ale především z jeho analýz vystupuje plausibilní, plastický a životaschopný obraz fungování morálky na různých úrovních. Porozumění, které jeho práce přináší, je mimořádné a různé empirické vědní disciplíny zabývající se morálkou nepochybně ocení jeho dosah.

Habilitační práce Mgr. Miroslava Poppera, CSc. **“Sociálne normy a morálne úsudky“ splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociálna psychológia a psychológia práce. Bez výhrad ji doporučuji přijmout k habilitačnímu řízení.**

Brno, 3.4. 2018

Prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc.